

Uluslar arası ‘Modern Çağ ve İbn Arabî’ Sempozyumu, 23–25 Mayıs 2008, Şişli, İSTANBUL

I. Giriş

1165–1240 (h. 560–638) yılları arasında yaşamış olan Muhyiddin ibnü’l-Arabî, tasavvuf tarihinin en önemli ve aynı zamanda en tartışmalı isimlerinden biridir. Sûfilerin bir kısmı İbnü’l-Arabî’yi hâtemü’l-evliyâ,¹ yani velâyetin mührü kabul ederken, bir kısmı da onun görüşlerini tümüyle reddetmiştir. Sûfilerden ziyade filozofların konu edindiği varlık meselesini esas alması, vahdet-i vücûd görüşünü savunması ve Tanrı-âlem ilişkisini bu çerçevede temellendirmesi onun filozoflukla itham edilmesine sebep olmuştur.² İbnü’l-Arabî’nin bunun dışında, *Firavun’un imanı, azabın ebediliği, insan-ı kâmil meselesi ve nübüvvet-velâyet ilişkisi* gibi meselelerde de eleştirildiğini biliyoruz. Bütün bunlar araştırmacıyı, müellifin düşüncelerini esaslı bir biçimde tetkik etmeye yönlendiriyor. Ancak, ön araştırmalar yapılmaksızın İbnü’l-Arabî’yi okumak, kendi içinde birtakım problemler barındırır. Çünkü onun eserlerindeki dil, bu alanda yazılmış herhangi bir eserden çok daha girifttir ve mecazlarla doludur. Bu sebeple, söz konusu eserlerin geçmiş yüzyıllarda ancak belli bir eğitim görmüş sâliklere, üstelik diğerlerinden gizli olarak okutulduğu rivâyet edilmiştir. Yine aynı nedenle, onun en meşhur eseri olan *Fusûsu’l-Hikem’e* birçok şerh yazılmış, şeyhin ithamına sebep olan hususların uzun izahları yapılmıştır. Peki, günümüz insanının İbnü’l-Arabî’yle ilgili görüşleri hakkında ne diyebiliriz? Herhalde tarihin bir uzantısı olarak, şeyh hakkındaki

¹ İbnü’l-Arabî’ye ‘hâtemü’l-evliyâ’ denilmesi daha sonra kimsenin velâyet makamına kavuşamayacağı anlamına gelmez. Hatmü’l-velâye görüşünü benimseyenlere göre, her velî bir peygamberin, İbnü’l-Arabî de Hz. Muhammed’in kıdemi üzeredir ve onun velâyetinin mührüdür. Genel velâyetin sonucusu olan Hz. İsa ise, kıyamete yakın bir zamanda yeryüzüne incek ve velâyet onunla son bulacaktır.

² İbnü’l-Arabî yanında Sadreddin-i Konevî ve Dâvûd-u Kayserî de keşif yoluyla elde edilen bilgilerin felsefi bilgilerle karıştırılmasından rahatsızlık duyduğunu açıkça belirtmiştir. Bkz. Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî’de Bilgi ve Varlık*, İstanbul 2005, s. 75–86.

ikilemin sürdürdüğünü söylemek pek de yanlış olmaz. Bununla birlikte müellifin eserlerinin, kendine özgü bir çekim gücüne sahip olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim, gerek Batı ülkelerinde, gerekse Türkiye’de Muhyiddin ibnü’l-Arabî ile ilgili çalışmaların hayli gündemde olduğunu görüyoruz. Özellikle akademik çevrelerde şeyhin eserleri okunmakta, okutulmakta, çeşitli dillere tercüme edilmekte, şârihlerinin eserleri ve görüşleriyle ilgili çalışmalar yapılmakta, kurumlar açılmakta ve çeşitli toplantılar düzenlenmektedir. Bu değerli çalışmaların bir örneği de 23–25 Mayıs 2008 tarihinde İstanbul’da yapıldı. *Modern Çağ ve İbnü’l-Arabî* adıyla TÜRKKAD (*Türk Kadınları Kültür Derneği*) tarafından düzenlenen sempozyum, Türkiye’de bir ilk olma özelliğiyle öne çıktı. Sempozyum, ilk üç günü İstanbul’da, kalan iki günü ise Şam’da olmak üzere iki bölüm halinde gerçekleştirildi. Şimdi bu seçkin toplantının ilk bölümü hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

II. Sempozyum Hakkında

Dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen akademisyenlerin birbirinden önemli tebliğler sunduğu sempozyumda, modern dünyanın çeşitli problemlerine, İbnü’l-Arabî’nin düşünce dünyasından çözümler arandı. Sempozyumun açılışı, 23 Mayıs 2008 tarihinde, Cemal Reşit Rey Konser Salonu’nda yapıldı. Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç, İl Kültür Müdürü Ahmet Emre Bilgili ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanı Hüseyin Öztürk’ün açılış konuşmalarının ardından, Prof. Dr. Kılıç ve ANKA Yayınları Kurucu Direktörü ve Muhyiddin ibnü’l-Arabî Derneği Dergi Editörü Prof. Dr. Stephen Hirstentein tebliğlerini sundular. “*İbnü’l-Arabî ile Zamanın Ruhunu Okumak*” isimli tebliğinde, modern dünyanın çıkmazlarından ve bu çıkmazlarla mücadelede, İbnü’l-Arabî’nin, modernizmin kısıracındaki insana nasıl yardım edebileceğinden söz eden Kılıç, âlemin tüm parçaları arasındaki birleştirici bağı, yani şeyhin temel düşüncesi olan birlik inancını yeniden keşfetmenin önemine dikkat çekti. Ayrıca İbnü’l-Arabî’nin düşüncelerinin, Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in sünnetine dayandığını ve gayr-i İslâmi mistik hareketlerle karıştırılmaması gerektiğinin altını çizdi. Bu tebliğin ardından sözü Prof. Dr. Stephen Hirstentein aldı. Hirstentein, “*Hayret: Bütünleşmeye Doğru Bir Paradigma Değişimi*” adlı tebliğinde, meleklerin insanın yaratılışına, fesad çıkaracağı gerekçesiyle itiraz etmesinden ve Allah’ın bu itiraza verdiği cevaptan yola çıkarak insanın kutsallığından bahsetti. İnsanın, kendisinin yaratılışına itiraz eden meleklerden üstün olduğunu, bu üstünlüğün de ilâhî isimlerin bilgisine sahip olmasına dayandığını belirten Hirstentein, İbn Arabî’nin *Fütûhatı*’ndan parçalar okuyarak, insanın, Allah ile âlemdeki varlıklar arasında bir ‘berzah’ olma özelliği taşıdığına işaret etti.

Açılışın ertesi günü, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Makine Fakültesi’nde, Prof. Dr. Mustafa Tahralı başkanlığında gerçekleştirilen ilk oturumda,

Prof. Dr. William Chittick, “Hayvaniyetin İrfanı”, Dr. Claude Addas, “Şeyhu’l-Ekber Geleneğinde Nebî’ye Tabi Olmak: Hz. Cîlî’nin Ka’be Kavseyi”, Prof. Dr. Denis Grill “O Adem’e Bütün İsimleri Öğretti” ve Prof. Dr. Mohamed Mesbahi “Zıddıyla Yazmak: İbnü’l-Arabî Düşüncesinde Özgürlük” adlı tebliğlerini sundular. Chittick tebliğinde, İbnü’l-Arabî’nin; kâinattaki her şeyin canlı olduğu ve Allah’ı tesbih ettiği, hayvanların; Hakk’ı inkâr etmemeleri, ne için yaratıldıklarını bilmeleri ve teslimiyet duygusu gibi özellikleriyle insanlardan üstün olduğu gibi görüşlerinden söz etti. Chittick’in ardından söz alan Addas ise, on dördüncü yüzyılın önde gelen sûfîlerinden Abdülkerim Cîlî’nin, *Ka’be Kavseyi ve Mülteka’n-Nâmuseyn* isimli eseri çerçevesinde, hakikat-i Muhammediye görüşü ve bu konuda İbnü’l-Arabî ile ayrıldığı hususlar hakkında bilgi verdi. Daha sonra Prof. Dr. Grill, meleklerin, Hz. Âdem’in yaratılışına itirazını anlatan âyetten yola çıkarak, insanın ilâhî isimleri öğrenmesi ve bu bilgi sebebiyle ilâhî emaneti kabul ederek halife olmayı hak etmesi konusunda bir tebliğ sundu. Grill’in ardından Mesbahi sözünü aldı ve İbnü’l-Arabî’nin düşünce dünyasında özgürlüğün anlamından bahsetti. Mesbahi, modern insanın aksine İbnü’l-Arabî’nin, gerçek hürriyeti kullukta bulduğunu, hakikî özgürlüğün, her şeye köle olmaktan kurtulup, tek bir varlığa, yani Allah’a kul olmakla elde edilebileceğine dikkat çekti.

İkinci oturum Prof. Dr. James W. Morris başkanlığında gerçekleştirildi. Bu oturumda; Dr. Bekrî Alâuddîn, “Yaratılış ve Aşk Arasında İbnü’l-Arabî”, Dr. Ghasem Kakaie, “Dinler Arası Diyalog: İslâmiyet ve Hristiyanlık; İbn Arabî ve Meister Eckhart”, Dr. Pablo Beneito Arias, “Bilginin Geçmişi ve Geleceği: İbn Arabî’nin Eserlerinde İrfânî Bilginin Zamanı” adlı tebliğlerini sundular. Bekrî Alâuddîn tebliğinde, İbn Arabî’nin, yaratmada aşkın ve ilâhî isimlerin yeriyle ilgili fikirlerinden söz etti. Şeyhin, âlemin aşktan sudûr ettiği ve aşk üzere yaratıldığı, her şeyin, ilâhî isimlerden birinin mazharı olduğu, bu ismin de kendi mazharına duyduğu aşk sebebiyle, onun dış dünyada zuhûrunu talep ettiği gibi görüşlerini aktaran Dr. Alauddin ayrıca, kenz-i mahfûz³ hadîsinde zikredilen ‘*bilinme arzusunun*’ gerçekleşmesinde ilâhî isimlerin rolünden bahsetti. P. Beneito Arias ise, “*Kitabü’l-Esfâr*” adlı eseri çerçevesinde şeyhin, bilgi ve zaman ilişkisi⁴ hakkındaki görüşlerinden söz etti. Müellifin, dinin

yaygınlaşmaya başladığı ilk dönemlerle sonraki asırlar arasında bir karşılaştırma yaptığını belirten Arias, İbnü’l-Arabî’ye göre, keşfe dayanan tahkik ilminin, sonraki dönemlerde daha bâriz bir şekilde zuhûr ettiğini belirtti. Ardından sözü Dr. Ghasem Kakaie aldı ve İbnü’l-Arabî’nin Hz. İsa’ya verdiği önemden ve bu çerçevede ehl-i kitaptan olan hristiyanlarla diyalogun imkanından bahsetti. Ayrıca, İbnü’l-Arabî’nin ‘*ilâh-ı mu’tekad*’ görüşünden söz etti ve herkesin kendi zihninde bir tanrı yaratarak bu tanrıya ibadet ettiğini, gerçek müminin ise bunun farkına varıp, Allah’ı bir ya da birkaç ismine dayanarak değil, bütün olarak tanıyan kişi olduğunu belirtti. Hz. Muhammed’in bu toplayıcılık özelliğine sahip olduğunu ve dolayısıyla diğer peygamberlerin bilgisini reddetmeyip, aksine onları da kuşattığını belirten Kakaie, bu özelliğin diyalog için önemli bir unsur olduğuna işaret etti. Eckhart’ın da benzer görüşleri olduğunu söyleyen konuşmacı, tebliğ süresinin dolması sebebiyle bu konudan bahsedemedi.

Günün son oturumunun başkanlığını Prof. Dr. William Chittick yaptı. Bu oturumda, Prof. Dr. Sachiko Murata; Prof. Dr. Süha Taji Farouki ve Dr. Semih Ceyhan tebliğlerini sundular. Oturumda ağırlıklı olarak, İbnü’l-Arabî’nin modern dünya ülkelerindeki tesirleri konu edildi. Bu çerçevede Prof. Dr. Murata “*Çin İslâmiyetinde Varlığın Birliği*” adlı tebliğinde vahdet-i vücûd düşüncesinin Çin Müslümanları üzerindeki etkisinden bahsederken, Prof. Dr. Farouki ise “*Çağdaş Batıda Tasavvuf ve Tasavvuf Maneviyatı: Beshara Hareketi Örneği*” başlıklı tebliğiyle, İngiltere’de kurulan ve İbnü’l-Arabî ile ilgili çeşitli çalışma ve etkinlikleriyle bilinen “*Beshara Okulu*” hakkında bilgi verdi. Oturumun ve günün son konuşmacısı olan Dr. Semih Ceyhan ise, “*Modern Çağda Tahayyül Gücünü Yeniden Keşfetmek: İbnü’l-Arabî’ye Göre Hayalin Ontolojik ve Epistemolojik Gerçekliği*” isimli bir tebliğ sundu. “*İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar*” hadîsinin İbnü’l-Arabî’nin düşünce dünyasındaki yerinden ve sadece gördüğüne inanan modern çağ insanı için tahayyül gücünü harekete geçirmenin ne kadar önem arz ettiğinden söz eden Ceyhan ayrıca, insanın, hayal kuvvetinin hem ontolojik, hem de epistemolojik boyutunu anlayabilmek için edinmesi gereken niteliklere işaret etti.

Sempozyumun İstanbul’daki son günü, Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç yönetimindeki oturumla başladı. Oturumda Prof. Dr. Carl W. Ernst, “*Nasr Hamid Ebû Zeyd’in İbn Arabî ve Modernlik Üzerine Görüşleri*” başlıklı tebliğinde, son dönem müslüman düşünürlerinden Nasr Hamid’in İbnü’l-Arabî hakkındaki fikirlerinden bahsetti. Ancak tebliğin ardından, oturum başkanı Prof. Dr. Kılıç modern insanın İbn Arabî’yi anlamak konusunda bazı müşkülleri olduğunun ve Nasr Hamid’i okurken bunun göz önünde bulundurulması gerektiğinin

³ “Gizli bir hazineydim, bilinmek istedim, âlemi de onunla bilineyim diye yarattım” şeklinde nakledilen kudî hadîs, hadîs âlimleri tarafından ne kadar reddedilse de, İbnü’l-Arabî ve takipçileri için yaratılışın anlamını ortaya koymada son derece önemli bir rivâyettir. (Hadîsin yorumu için bkz. Davud Kayseri, *Şerhu Fusûsu’l-Hikem*, Tahran 1383, s. 327, 336, 735; Ekrem Demirli, *Fususu’l-Hikem Şerhi*, İstanbul 2006, s. 268-269).

⁴ Konevi de, zamanı gelmediği için Hz. Peygamber’in bazı sırları açıklamadığını belirtir. Ona göre Peygamber’in bu bilgilerden bahsetmemesinin sebebi, insanların ona arzu duymasını engellemektir. Çünkü vakti gelmemiş bir sırda gereksiz yere arzu duymak, hem insanları kendi dönemlerinde elde edilebilecek olan bilgiden mahrum bırakacak, hem de ulaşamayacak bir şey için boş yere ömür tüketmelerine neden olacaktır. Her asrın kendine özgü bir ilmi

vardır ve Peygamber’in bildirmediği ilim, birinci asra değil, dördüncü ve daha sonraki asırlara mahsustur. Nitekim her mevsimin farklı bir meyvesi olduğu gibi, her dönem için de ayrı bir Rabbani bağış tahsis edilmiştir. (bkz. Sadreddin Konevi, *İlâhî Nefhalar* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 187-188).

altını çizdi. Prof. Dr. Ernst'in ardından söz alan Prof. Dr. James W. Morris ise, "İlâhî Rahmetin Araçları: İbn Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye'sinde Yoldan Hakîkate" adlı tebliğinde, "Rahmetim her şeyi kapsamıştır" kudsi hadîsinin, İbnü'l-Arabî düşüncesindeki yorumu hakkında bilgi verdi. Lübnan'da yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle sempozyuma katılmayan Prof. Dr. Suad el-Hakîm'in tebliğini Dr. Asuman Kulaksız sundu. Tebliğde, çağdaş insanın bilimsel verilerle îmânî bilgiyi bağdaştırma problemi ile insandaki çeşitli kuvvelerin bilgiyi elde etmedeki rolü ve akıl ile kalbin bir arada kullanılmasının önemi gibi hususların, İbnü'l-Arabî düşüncesindeki yerinden bahsedildi.

Günün ikinci oturumunun başkanlığını Prof. Dr. Carl W. Ernst yaptı. Bu oturumda, Prof. Dr. Shahram Pazouki, "İran'da İbn Arabî ve Okulu: Geçmiş ve Şimdi" ; Dr. Pilar Garrido Clemente "Yorumun Basamakları: İbn Meserre'de Akıl ve Vahiy", Prof. Dr. Karim Douglas S. Crow ise "İbn Arabî ve Hayal: Öncesi ve Sonrası" başlıklı tebliğlerini sundular. Prof. Dr. Pazouki, tebliğinde İbn Arabî'nin, kendisine ve ekolüne çok erken dönemlerden bu yana ilgi göstermiş olan İranlılar üzerindeki etkisini konu edinirken, Dr. Clemente, Endülüslü büyük sûfi İbn Meserre'nin akıl ve vahiy ilişkisi hakkındaki görüşlerinden söz etti. Oturumun son konuşmacısı Prof. Dr. Crow ise, şeyhin, misal âlemi ve tahayyül gücü ile ilgili görüşleri çerçevesinde "Beni rüyasında gören, gerçekten beni görmüştür, çünkü şeytan benim suretime bürünmez" hadîsinin bir değerlendirmesini yaptı.

Sempozyumun son oturumu Prof. Dr. Mustafa Tahralı başkanlığında gerçekleştirildi. Oturumda, Dr. M. Mustafa Çakmaklıoğlu "İbnü'l-Arabî'ye Göre Geçek Mutluluğa Erişmenin Yolu: Kimya-yı Saâdet", Yard. Doç Dr. Ekrem Demirli "Kendini Bilen Rabbini Bilir: İbnü'l-Arabî'nin İnsan Tasavvurunun Anlaşılması", Prof. Dr. Mustafa Tahralı ise "Tevhid Bilgisinden İmana" isimli tebliğlerini sundular. Çakmaklıoğlu tebliğinde, farklı derecelerine rağmen nefes-i Rahmânî'ye bakan yönleri itibarıyla tüm mahlûkatın bir olduğu, her şeyin aşk ile ve aşktan yaratıldığı, âlemdeki tüm mevcutların Tanrı ile sıkı bir bağının bulunduğu gibi konuları İbnü'l-Arabî çerçevesinde ele aldı. Ekrem Demirli ise tebliğinde, sûfilerin bilgi görüşlerinin temelini oluşturan ve Ekberî ekol tarafından sahih kabul edilen, "Kendini bilen rabbini bilir" hadîsinin İbnü'l-Arabî'deki yorumu hakkında bilgi verdi. Sempozyumun son konuşmasını Prof. Dr. Mustafa Tahralı yaptı. Tahralı önce *Fusûs'u'l-Hikem*'in içeriği hakkında kısa bir bilgi verdi ve ardından, bu eserin okuyucuları üzerinde nasıl bir etki bıraktığını konu edindi. *Fusûs*'un, kendisini hüsn-i zann ile okuyucuların îmânını kuvvetlendirdiğini, îmân sahibi olmayan, fakat îmâna istidâdi bulunan kimselerin ise içlerindeki şüpheleri giderdiğini belirten TAHRALI, eserin *kaza ve kader, tenzîh ve teşbîh, âlemin hayalden ibaret olması, Hak'tan başka gerçek bir varlığın bulunmaması* gibi hususlarda tatminkar bilgiler içerdiğine, bununla birlikte mutlaka bir şerh yardımıyla okunması gerektiğine dikkat

çaktı. Prof. Dr. Tahralı'nın konuşması ile sempozyumun İstanbul'daki bölümü sona erdi. Katılımcılar, İbnü'l-Arabî'nin türbesini ziyaret etmek ve sempozyumun kalan kısmını tamamlamak üzere Şam'a doğru yola çıktılar.

III. Sonuç: Sempozyum ve İbnü'l-Arabî Araştırmaları

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, kendisine bahşedilen ilmi, taliplerine verilmesi gereken bir emanet olarak kabul etmiştir. Buna göre o, bu bilginin tercümanı olacak ve onu katıksız bir biçimde insanlara aktaracaktır.⁵ Bu samimi temennî şeyhin takipçilerinde de devam etmiş, böylece Ekberî düşünce kutsal bir miras olarak yüzyıllar boyunca talep edenlere ulaştırılmıştır. Söz konusu tevârüs geleneğinin günümüzde de devam ettiğini görüyoruz. Nitekim modern çağın insanı da İbnü'l-Arabî'ye verilen emanetteki payını istemekte ve onun düşünce dünyasını anlamak için çaba göstermektedir. Bununla birlikte, bu konudaki çalışmaların çok yeni olduğu ve şeyhin, gerek dünyada gerekse ülkemizde pek tanınmadığı bilinen bir gerçektir. Zira, yaşadığımız çağda İbnü'l-Arabî hakkında yapılacak çalışmaları engelleyen ya da aksatan önemli problemler vardır. Bir taraftan müellifin yazdığı dönemin terminolojisini, diğer taraftan kullandığı sembolik dili çözmek zorunda olan araştırmacı, tüm bunlara tarih boyunca süregelen önyarguların verdiği çekingenlik de eklenince, ya şeyhin dünyasına girmekten uzak durmakta, ya da onunla, döneminin ilim geleneğinden kopuk bir biçimde ve geçmişin hükümleri çerçevesinde karşılaşmaktadır. Diğer taraftan, müellifin düşüncesini tahkik etmek isteyen bir kimsenin, bu eğitimi alabileceği birimlerin ve kendisine yol gösterecek rehberlerin sayısı da son derece kısıtlıdır. Nitekim İbnü'l-Arabî'yi uzun yıllar topraklarında ağırlamış olan Anadolu topraklarında hâlâ bir İbnü'l-Arabî enstitüsünün bulunmaması bilinen bir gerçektir. Sonuç olarak, Şeyhu'l-Ekber'in taşıdığı mirastan pay almak isteyen modern dünya insanı, birçok engelle karşı karşıyadır. Bu bakımdan, Türkiye'de ilk kez düzenlenen İbnü'l-Arabî sempozyumunun son derece önem arz ettiğini söylemeliyiz. Zira bu ve benzeri çalışmalar, bir taraftan İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine ve bu konuda doğru bilgiye nasıl ulaşabileceğine dair araştırmacıya fikir verecek, diğer taraftan da şeyhe yönelik birtakım ithamların izalesine yardım edecektir. Umulan o ki bu uğraşlar, yüksek irfanî bilginin önündeki engellerin kaldırılmasında önemli bir rol oynayacak ve müellifin dünyasının 'açılmaktan korkulan' kapısı aralanmış olacaktır. Böylelikle İbnü'l-Arabî'nin mirası, modern çağ insanıyla buluşacak ve şeyhin arzusu bu asırda da gerçekleşecektir.

Sema ÖZDEMİR

MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf, ÜSKÜDAR

⁵ bkz. İbnü'l-Arabî, *Fusûs'u'l-Hikem* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2006, s. 19–20.